

МРНТИ 06.52.13

JEL Classification: O1

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-6-117-128>

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУ

Ж. Д. Дәулетханова^{1*}, Қ. С. Алпысбаев², А. С. Базылжанова³

¹А. Құсайынов атындағы Еуразия Гуманитарлық Институты, Астана,
Қазақстан Республикасы

²Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы,
Қазақстан Республикасы

³Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті КЕАҚ, Көкшетау, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты экономиканы цифрландыруда қаржы субъектілердің есептілігін дамытудың отандық және әлемдік тенденцияларын талдауға және XBRL-ді бизнес-есептіліктің негізгі цифрлық форматы ретінде қолдану перспективасын анықтауға арналған.

Әдіснамасы. Зерттеу барысында мақаладағы жұмыста бастапқы деректерді талдау, жинау және өңдеу, статистикалық бақылау және салыстыру, салыстырмалы әдістер сияқты ғылыми әдістер қолданылды.

Зерттеудің өзіндік ерекшелігі / құндылығы- зерттеудің құндылығы экономиканы цифрландыру үрдістерінің күшеюінің ықпалымен Қазақстан Республикасында қаржылық есептілікті қалыптастыру және ұсыну тәсілдеріне авторлық көзқарас ұсынылды. XBRL форматын халықаралық және Қазақстанда XBRL енгізудің алғышарттары мен мақсаттарының негізіне жалпы шолу жасалды. Әлемдік қоғамдастықта белсенді талқыланатын XBRL дамыту жөніндегі жаһандық бастамаларды талдау негізінде XBRL форматы жетекші әлемдік елдердің экономикалық субъектілерінің ақпаратты қалыптастыру мен ашудың негізгі цифрлық стандартының орнын берік алды, ал оның одан әрі дамуы шетелдік және отандық компаниялардың бизнес-есептілігінің заманауи интерактивті цифрлық форматын құру міндетін шешуде сөзсіз болашақ болып табылады деген қорытындыға келді.

Зерттеу нәтижелері- Зерттеу нәтижелерін ұлттық реттеушілердің, инвесторлардың және қаржы нарығының қатысушыларының, сондай - ақ халықаралық бизнес және кәсіби қауымдастықтардың кең ауқымы қаржы нарығының барлық қатысушыларын бірыңғай электрондық форматқа іс жүзінде көшіру кезінде пайдалана алады.

Түйін сөздер: бірыңғай деректер форматы; электрондық құжат айналымы; деректерді талдау; есеп беру нысандары; экономикалық субъект.

КІРІСПЕ

Қоғамды ақпараттандыру және цифрлық экономиканы дамыту жөніндегі қазіргі әлемдік үрдістер Қазақстанның бірқатар заңнамалық құжаттарында тікелей көрініс тапты. Қазақстан Республикасының цифрлық экономикасы бағдарламасын іске асыру шеңберінде бухгалтерлік есепті реформалау жүзеге асырылуда. Цифрлық экономика жағдайында қаржылық есептілікті жүргізуде қазіргі заманғы IT-платформаларды синтездеу негізінде есептілікті қалыптастыру және ұсыну жолдары түбегейлі өзгерту мәселесі өзекті болып табылады.

Цифрлық экономиканы дамыту жағдайында ұйымдардың қаржылық есептілігін зерттеу И. В. Алексеева, Е. М. Евстафьева [1], Н. А. Ермакова, В. Г. [2], Р.З.Мухаметзянов [3] өз еңбектерінде ұйымдардағы қаржылық есептілікті дамытудағы цифрландырудың маңызы жайлы көрсеткен, ал Т. Ю. Дружилловская, Э. С. Дружилловская [4], А.С. Сидорова, Е. А. Супрунова [5], Р. А. Сухарева, Л. Б. Трофимова, Л. А. Чайковская [6] өз зерттеулерінде қазіргі жағдайдағы цифрлық форматтағы қаржылық есептерді ұсынудың зор мүмкіндігін қарастырған.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің цифрлық технологияларды енгізу жөніндегі ақпараты цифрлық инфрақұрылымды дамытуға және қаржы саласындағы озық технологияларға байланысты өзекті бастамалармен және жобалармен танысуға мүмкіндік береді. Бұл бухгалтерлік есеп пен есеп берудегі цифрлық инновацияларға қатысты трендтер мен мүмкіндіктерді түсіну үшін пайдалы болуы мүмкін.

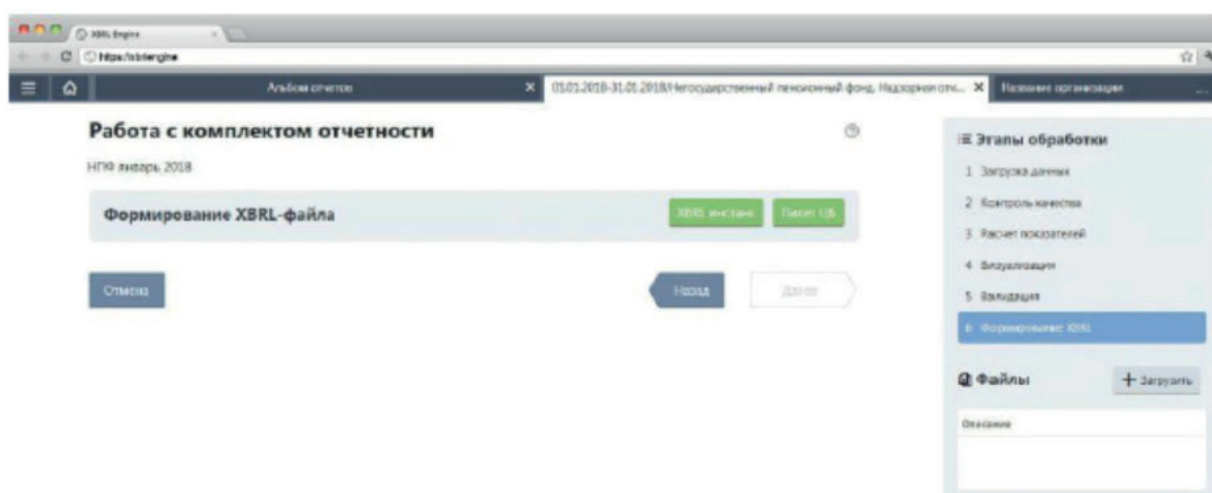
ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

Қазіргі кезеңде бухгалтерлік есеп пен есептіліктің қолданыстағы жүйесінде айтарлықтай өзгерістер орын алуда, бухгалтерлік есепті реттеудің мемлекеттік емес субъектілерін тарта отырып, халықаралық стандарттар әзірленуде және енгізілуде, бұл осы стандарттардың тәжірибеге бағдарлануын және олардың пайдаланушылардың кең ауқымы үшін қолданылуын арттырады.

Жетекші шетел ғалымдарының жарияланымдарын талдау негізінде есеп пен есептіліктің дамуына қатысты бірқатар қалыптасқан тенденцияларды бөліп көрсетуге болады: ХҚЕС негізінде ұлттық есептілікті реформалау; қаржылық емес есептілікті дамыту және жаһанданудан туындаған оны стандарттау; әр түрлі есеп жүйелерін біріктіру және іскери есептілікті қалыптастыру; деректерді қалыптастыру процесін біріздендіру әр түрлі мақсаттарда есеп беру («бір терезе» принципі); субъектілер қызметінің ақпараттық ашықтық деңгейін және ашылатын көрсеткіштердің сапасын арттыру [7] болды. Бұл бағыттар теориялық және әдіснамалық аспектілерге көбірек әсер етеді.

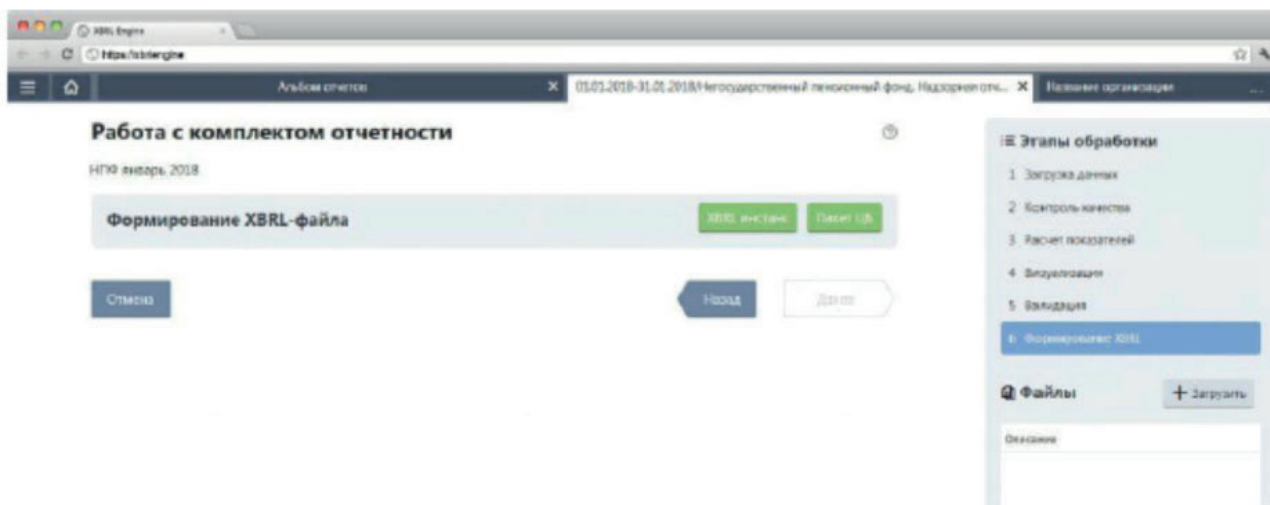
Алайда, цифрландыру жағдайында, ең алдымен, есептілікті қалыптастыру технологиясының өзгеруі туралы айту керек. Бухгалтерлік (қаржылық) және қаржылық емес есептіліктің қарапайым электронды нұсқасынан (PDF есептері түрінде) есептіліктің интерактивті цифрлық бизнес форматына көшуді талап етеді. Бұл компанияның бизнес-процестерін толық көрсетуге, оларды талдауға және тиісті басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта әлемдік тәжірибеде XBRL кеңейтілген іскерлік есеп беру тілі белсенді қолданылады (ағылш. extensible Business Reporting Language) реттеушілік, қаржылық және басқа да есептілікті беру форматы (суреттер 1,2). XBRL цифрлық форматына көшуді, мысалы, сандық фотосуретке немесе байланыс арналарына (сандық теледидар) көшумен салыстыруға болады [8].

Сурет 1 – Есеп беру деректерін жүктеу
Ескерту – [8] дереккөзі

Есеп беру деректерін жүктеу негізінде CSV немесе Excel файлдарынан есептелген көрсеткіштерден реляциялық деректерді жүктеу. Оны қолмен енгізу мүмкіндігі, сапаны бақылау және валидациясы, есептілік деректерін қарау және өңдеу жұмыстары.

Сурет 2 – Таксономияны басқару
Ескерту – [8] дереккөзі

Таксономия нұсқаларын жүргізу негізінде таксономиямен зір архивын жүктеу болады. XBRL формуласының негізінде спецификацияны валидациялауда XBRL тұрғысынан интуитивті, кәсіпорын пайдаланушылары үшін қолайлы, кеңейтілуі және күшінде сақталуы үшін өлшемдерді валидациялау, яғни XBRL семантикасына негізінде құрылады. XBRL формуласы әртүрлі есеп берушілер, жыл сайын ұсынылатын мекеме есептері және өтініш беру ережелері арасындағы айтарлықтай сәйкессіздіруге арналған.

Әлемдік аренада XBRL «Цифрлық бизнес-есептіліктің ашық халықаралық стандарты» ретінде орналастырылған және оны жүзеге асыру бойынша 150-ге жуық жоба жүзеге асырылған 50-ден астам елде қолданылады [9].

Халықаралық тәжірибеде XBRL енгізудің 2 тәсілдері бар, олар центрлік формасы және центрлік деректер (кесте 1).

Кесте 1 - XBRL енгізу тәсілдері - халықаралық тәжірибе

Көрсеткіштер/ Indicator	Центрлік формасы / Form-centric approach	Центрлік деректер/ Data-centric approach
Жалпы сипаттамасы	Метадеректер мен таксономия бухгалтерлік (қаржылық) есеп беру нысандарының элементтеріне негізделген: бағандардың, кесте жолдарының атаулары немесе жеке көрсеткіштердің атаулары	Метадеректер мен таксономияның негізінде көп өлшемді деректер моделі жатыр: деректер көп өлшемді ретінде ұсынылған шоттар, шоттардың бөліктері және қадағалау негізінде құрылған құрылымдар-реттеушіге еректерді кеңейтілген талдау үшін қажет аналитикалық бөлімдердегі статистикалық көрсеткіштер
Таксономия формасы	XBRL центрлік таксономиясы пішіні	XBRL датацентрлік таксономиясы
Деректерді ұсыну үлгісі	Есеп беру нысандары	Деректер моделі (деректер элементтерін сипаттайтын есеп беру көрсеткіштерін ұсыну үлгілері)
Талдау жүргізу мүмкіндіктері	Шектеулі талдау мүмкіндіктері	Толық талдау мүмкіндіктері

Артықшылықтары	Дамудың техникалық қарапайымдылығы таксономия	Деректердің ашықтығы мен сапасы элементтерді сипаттайтын және барлық қажетті ақпаратты және оның егжей тегжейлі дәрежесін әр түрлі ашатын мәліметтер моделін жасау арқылы едәуір жоғары
	Сыртқы пайдаланушылар (нарық қатысушылары) тұрғысынан «таныс» деректер форматы	Бухгалтерлік (қаржылық) дайындау үшін нарық қатысушылары үшін бірыңғай деректер көзін құру және бір процесс шеңберіндегі басқарушылық есептілік
	Реттеуші және нарыққа қатысушылар тарапынан осы тәсілді енгізуге жұмсалатын төмен еңбек шығындары	Деректерді талдаудың кең мүмкіндіктері. *** Ақпаратты ашуға қойылатын барлық талаптарды және оның ашықтығын барынша қанағаттандырады
	Бұл тәсіл бухгалтерлік (қаржылық) және басқарушылық есептілікті дайындаудың екі түрлі процесін қамтиды	Таксономияны дамытуда мұқият әдіснамалық жұмысты, айтарлықтай еңбек шығындарын және басқа ресурстарды қажет етеді
Кемшіліктері	Өткізу кезіндегі елеулі шектеулер деректерді талдау	Іске асыру үшін ұзақ дайындық кезеңі қажет
	Деректердің сапасы мен ашықтығы мыналарға байланысты есеп беру стандарттары	Сыртқы пайдаланушылар (нарық қатысушылары) тұрғысынан күрделі деңгейлі және «ерекше» стиль деректер форматы
Қолдану кезеңі	2002 ж.— International Financial Reporting Standards; 2003 ж.— Generally Accepted Accounting Principles (United States)	2005 ж.— Financial Reporting Insurance Forum COPER; 2011 ж.— European Central Bank Statistics, Solvency
Ескерту – [10] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған		

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, XBRL форматын енгізудің негізгі артықшылықтары :

1. Пайдаланушыларға ұсынылатын ақпараттың сапасын арттыру:

- жоғары технологиялық көлемді интерактивті деректер моделі;
- бақылау коэффициенттерін пайдалану арқылы қалыптастырылатын деректерді тексеру мүмкіндігі.

2. IT өңдеу және талдау шығындарын оңтайландыру деректер:

- деректерді қалыптастыруға, тексеруге, жинауға, сақтауға және талдауға арналған стандартты құралдар;

- бастапқы деректерді дайындауға жұмсалатын еңбек шығындарын 96% - ға дейін қысқарту;

- IT-өнімдерді пайдалану құнын 40 %-ға төмендету;

- техникалық және санау қателерін азайту.

3. Қалыптастырылатын деректерге әртүрлі стейкхолдерлердің талаптарын стандарттау:

- барлық мүдделі пайдаланушыларға есепті деректерді бірыңғай стандартталған форматта ұсыну;
- контрагенттермен іскерлік ақпарат алмасу процесін жеделдету және арзандату;
- деректер моделінің өзгеруін бақылау құралдары.

4. Бойынша есептілікті жасау үшін қолдану ҚЕХС:

- қазіргі заманғы интерактивті режимде ҚЕХС бойынша құрылған әртүрлі компаниялардың есептерін салыстыру мүмкіндігі;

- осы есептіліктің негізгі көрсеткіштері әртүрлі елдердің инвесторларына экономикалық жағынан да, тіл тұрғысынан да түсінікті — бағдарлама есепті оқуға ыңғайлы тілде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

XBRL форматында есеп беруді қалыптастыруға байланысты мәселелер соңғы жылдары ғылыми ортада белсенді пікірталас тудырды. Цифрлық экономикада қаржылық есептіліктің сапалық сипаттамаларына әсер ететін бірнеше факторлар туындайды, олар:

1. Деректердің дәлдігі мен сенімділігі: цифрлық экономика деректерді жинау және өңдеу процесін автоматтандырудың жаңа құралдары мен технологияларын ұсынады. Бұл адам факторының қателіктерін азайту арқылы қаржылық есептіліктің дәлдігі мен сенімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

2. Деректердің қол жетімділігі: цифрлық экономика деректерге кеңірек қол жеткізуді қамтамасыз етеді, бұл қаржылық есептіліктің неғұрлым ақпараттандырылған және егжей-тегжейлі болуына мүмкіндік береді. Компаниялар қаржылық нәтижелерді талдау және болжау үшін деректердің үлкен көлемін пайдалана алады.

3. Есеп беру процесін жеделдету: есеп беру процесін автоматтандыру және цифрландыру қаржылық ақпаратты дайындауға және ұсынуға кететін уақытты қысқартуға мүмкіндік береді. Бұл есеп берудің уақтылығы мен дәлдігін жақсартуға көмектеседі.

4. Ашықтық және аудиторлық: цифрлық экономика қаржылық деректердің ашықтығы мен аудиттелуін қамтамасыз ететін жаңа құралдар мен технологияларды ұсынады. Мысалы, блокчейн технологиясын өзгермейтін және тексерілетін қаржылық жазбаларды жасау үшін пайдалануға болады.

5. Аналитикалық мүмкіндіктер: цифрлық экономика компанияларға қаржылық деректерді талдаудың жаңа құралдары мен мүмкіндіктерін ұсынады. Бұл қаржылық есептілікті тереңірек зерттеуге, тенденциялар мен заңдылықтарды анықтауға және болашақ қаржылық нәтижелерді болжауға мүмкіндік береді [11,12].

Келтірілген сапалық сипаттама белгілері компьютерлік құралдарды пайдалану есептілікті қалыптастыру кезінде ақпараттың кең көлемін ескеруге мүмкіндік береді. Бағдарламалық жасақтама әртүрлі көздерден алынған мәліметтерді есептей және талдай алады, бұл кәсіпорынның қаржылық жағдайы мен өнімділігі туралы толық суретті ұсынуға көмектеседі.

Жалпы алғанда, цифрлық экономика дәлдікті, сенімділікті, қолжетімділікті, жеделдетуді және аналитикалық мүмкіндіктерді арттыру арқылы қаржылық есептіліктің сапасын жақсартуға ықпал етеді. Бұл компанияларға ақпараттандырылған шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді және мүдделі тараптардың сенімін арттырады.

Осыған байланысты, біздің ойымызша, цифрлық экономиканы дамыту процесінде ұйымдардың есептілігінің ақпараттық сапасын арттырудың перспективалық бағыттарын негіздейміз. Цифрлық экономиканы дамыту процесінде ұйымдардың қаржылық есептілігінің ақпараттық сапасын арттырудың бірнеше перспективалық бағыттары бар:

1. Есептілікті қалыптастыру процесін автоматтандыру және цифрландыру: перспективалы бағыттардың бірі есептілікті қалыптастыру процесін автоматтандыру болып табылады. Бұл қол еңбегін және қателіктер ықтималдығын азайтуға, сондай-ақ есептілікті қалыптастыру жылдамдығы мен дәлдігін арттыруға мүмкіндік береді.

2. Жаңа технологиялар мен стандарттарды енгізу: цифрлық экономиканың дамуымен жасанды интеллект, блокчейн, үлкен деректер және т.б. сияқты жаңа технологиялар пайда болады.

3. Электрондық есеп беруді дамыту: электрондық есеп беру қазірдің өзінде көптеген елдерде кеңінен қолданылады және оны пайдалану өсуде. Бұл ақпаратты беру және өңдеу процесін жеделдетуге, қағаз құжаттарды сақтау және өңдеу шығындарын азайтуға, сондай-ақ дәлірек және қолжетімді ақпаратты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [13].

Деректерді қорғауды қамтамасыз ету: цифрлық ақпараттың көлемі мен маңыздылығының артуына байланысты деректерді қорғауды қамтамасыз ету Есептіліктің ақпараттық сапасын арттырудың ажырамас бөлігіне айналады. Бұл деректерді рұқсатсыз кіруден және ақпараттың ағып кетуінен қорғау үшін тиісті шараларды қабылдауды қамтиды.

Бірлескен платформалар мен стандарттарды дамыту: цифрлық экономикада ұйымдар арасындағы ынтымақтастық пен ақпарат алмасу барған сайын маңызды бола түсуде. Бірлескен платформалар мен стандарттарды дамыту ақпарат алмасу процестерін стандарттауға және жеңілдетуге, сондай-ақ әртүрлі ұйымдардың есептілігінде үйлесімділік пен үйлесімділікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Осы бағыттардың барлығы цифрлық экономика жағдайында ұйымдардың есептілігінің ақпараттық сапасын жақсартуға мүмкіндік береді, бұл тиімді басқару шешімдерін қабылдауға ықпал етеді, инвесторлар мен басқа да мүдделі тараптардың сенімін арттырады, сондай-ақ бизнестегі цифрлық трансформацияны дамытуға ықпал етеді.

Қаржылық есеп беру процесін автоматтандыруға, оны талдауды жеңілдетуге және компанияның қаржылық операцияларын бақылауды жақсартуға мүмкіндік беретін көптеген бағдарламалар мен қосымшалар бар. Мұндай технологиялардың бір мысалы-SAP, Oracle Financials, QuickBooks және басқалары сияқты бухгалтерлік есеп және қаржылық талдау бағдарламалық жасақтамасын пайдалану. Бұл бағдарламалар компанияның қаржылық жағдайы, кірісі мен шығыны, ақша ағындары және басқа көрсеткіштері туралы есептерді автоматты түрде жасай алады. Олар сонымен қатар әртүрлі әдістер мен модельдерді қолдана отырып, қаржылық көрсеткіштерді талдауға мүмкіндік береді.

Мысал келтірейік: есептілікті пайдаланушы объектілерді негізгі құралдар тобына жатқызу критерийлерін нақтылағысы келсін. Электрондық бухгалтерлік баланстағы «Негізгі құралдар» көрсеткішінің жанында оны басқан кезде бірден осындай ақпаратты алуға мүмкіндік беретін кілт болуы керек. Негізгі құралдар көрсеткішінің жанындағы басқа пернені басу негізгі құралдардың әрбір түрі бойынша амортизацияны есептеу әдістері, есепті және алдыңғы кезеңдердегі амортизациялық аударымдардың сомалары туралы ақпарат алуды қамтамасыз ете алады. Келтірілген мысал пайдаланушыны қызықтыратын сұраққа жауап беру үшін қаржылық есептіліктің әртүрлі құрамдас бөліктерінен ақпарат алуды жеңілдету мүмкіндігін көрсетеді. Бұдан басқа, электрондық есептер есептілікті пайдаланушыларды пайдаланушының қандай да бір мәселесін шешу үшін қажетті қосымша ақпаратпен қамтамасыз ету мүмкіндігін көздеуі мүмкін [14].

Қаржылық есептілікті өңдеуге арналған заманауи компьютерлік технологияның тағы бір мысалы - пайдалану блокчейн технология. Блокчейн таратылған және сенімді ақпаратты сақтау және беру жүйелерін құруға мүмкіндік береді. Бұл қаржылық есептіліктің ашықтығы мен сенімділігін қамтамасыз ету, деректерді манипуляциялау мүмкіндігін жою және кәсіпорынның қаржылық нәтижелеріне деген сенімділікті арттыру үшін пайдалы болуы мүмкін.

Сондай-ақ, бизнеске қаржылық есептілікті оңай құруға және талдауға мүмкіндік беретін көптеген онлайн қызметтер бар. Бұл қызметтер әдетте интуитивті интерфейске ие және деректерді салыстыру, талдау және визуализациялау үшін әртүрлі құралдарды ұсынады.

Жалпы алғанда, заманауи компьютерлік технологиялар қаржылық есептілікті жасау мен өңдеу процесін едәуір жеңілдетеді және жеделдетеді, бұл бизнеске өз ресурстарын тиімдірек пайдалануға және негізделген қаржылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Қазіргі экономикада қаржылық есептілікті қолданудың ерекшелігі пайдаланушылардың оның болжамды құндылығына деген жоғары қызығушылығы болып табылады. Сандық қаржылық есептіліктің болжамды мәні компанияның болашақ қаржылық нәтижелері мен жағдайын болжау мүмкіндігі болып табылады. Инвесторлар, несие берушілер, талдаушылар, менеджерлер және компания басшылары сияқты пайдаланушылар мұндай ақпаратқа үлкен қызығушылық танытады, өйткені бұл оларға неғұрлым негізделген және басқарушылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Сандық қаржылық есептілік дәстүрлі есептілікке қарағанда компанияның қаржылық жағдайы туралы қол жетімді, ыңғайлы және жылдам ақпарат береді. Бұл пайдаланушыларға нақты уақыт режимінде деректерді талдауға, жылдам салыстырулар мен есептеулер жасауға, болашақ қаржылық көрсеткіштерді модельдеу және болжау үшін деректерді пайдалануға мүмкіндік береді. Мұндай ақпарат әсіресе компанияға инвестиция салу туралы шешім қабылдағысы келетін инвесторлар үшін өте маңызды. Олар цифрлық қаржылық есептілікті компанияның тұрақтылығы мен кірістілігін талдау, оның төлем қабілеттілігін бағалау және болашақ қаржылық нәтижелерді болжау үшін пайдалана алады. Бұл инвесторларға тәуекелдерді азайтуға және инвестициялық шешімдер қабылдауға көмектеседі.

Сонымен қатар, менеджерлер мен компания басшылары компанияның қаржылық қызметін жоспарлау және басқару үшін сандық қаржылық есептіліктің болжамды мәнін пайдаланады. Олар бұл ақпаратты болашақ кірістерді, шығыстар мен кірістерді болжау, стратегия мен бизнес-жоспарларды әзірлеу, қаржылық нәтижелерді бақылау және бақылау үшін пайдалана алады.

Жоғарыда келтірілгендей, сандық қаржылық есептіліктің болжамды мәні әртүрлі пайдаланушылар үшін үлкен маңызға ие. Бұл оларға компанияның болашақ қаржылық нәтижелері мен жағдайын алдын-ала бағалауға негізделген неғұрлым негізделген және ақпараттандырылған шешімдер қабылдауға көмектеседі.

Қазақстанда XBRL форматын енгізу қадағалау органдары мен қадағалау ұйымдары арасында деректер алмасу процесін жеңілдетеді. XBRL форматы қаржылық есептілікті ұсыну үшін стандартталған құрылымды ұсынады, бұл деректерді автоматты түрде өңдеуді және талдауды жеңілдетеді. Олардың негізінде:

1. Экономикалық тұрғыдан. XBRL форматын енгізу қаржылық ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігін жақсартуға мүмкіндік береді, бұл халықаралық инвесторлар мен кредиторлар тарапынан қазақстандық экономиканың сенімін арттыруға әкелуі мүмкін. Неғұрлым сенімді және дәл ақпарат неғұрлым негізделген инвестициялық шешімдер қабылдауға және нарықтық қатынастардың дамуына ықпал етуге мүмкіндік береді.

2. Халықаралық тұрғыдан. XBRL форматын енгізу халықаралық қаржылық есептілік стандарттары (ХҚЕС) сияқты халықаралық қаржылық есептілік стандарттарының талаптарына сәйкес келеді. Бұл әртүрлі елдер арасындағы қаржылық ақпаратты салыстыруды жеңілдетеді және жаһандық қаржылық есептілікке ықпал етеді [15].

Осылайша, Қазақстан Республикасында XBRL форматын енгізу әдіснамалық, техникалық, экономикалық және халықаралық тұрғыдан бірқатар артықшылықтарға ие. Бұл қаржылық ақпарат алмасуды жеңілдетуге, оның сапасы мен қолжетімділігін жақсартуға, сондай-ақ инвесторлар мен кредиторлар үшін Қазақстан экономикасының тартымдылығын арттыруға мүмкіндік береді.

ҚЕХС есептілігін тапсыру үшін бірыңғай электрондық форматты енгізудің негізгі міндеттері 2-ші кестеде келтірілген.

Кесте 2 – Қазақстанда XBRL енгізудің алғышарттары мен мақсаттары

Алғышарттар	Мақсаттар мен міндеттер
Саладағы жүйелі қайта құрулардың қажеттілігі есепті деректерді есепке алуды, жинауды және өңдеуді, сондай-ақ ҰҚҰ үшін реттеу және қадағалау жүйесінде жүргізу	Мегарегулятордың ҚЕХС қолдану негізінде ақпараттық есептілікті жинау мен өңдеудің бірыңғай жүйесін құру арқылы есепті деректердің (көрсеткіштердің) артықтығы мен қайталану дәрежесін төмендету
Жаңа бірыңғай шот жоспарын енгізу ҚЕХС, ҚЕХС негізінде есеп пен есептіліктің жаңа стандарттары, сондай-ақ ҚЕХС үшін қадағалау есептілігінің жаңа талаптары негізінде	Деректердің сенімділігі мен сапасын арттыру процестерді біріздендіру және автоматтандыру арқылы есеп беру
Қолданыстағы ХҚЕС есептілігін қадағалау, қаржылық және басқа да бизнес-есептілікті берудің бірыңғай форматына ауыстыру қажеттілігі	Айқындылық пен ашықтық дәрежесін арттыру нарықтың барлық қатысушылары үшін ұсынылатын ақпараттық қаржылық Ақпарат және деректерді талдау мүмкіндіктерін кеңейту
ҚР Ұлттық Банк жаңасын таңдау бойынша зерттеуін аяқтау есептілікті ұсынудың бірыңғай форматы	Ведомствоаралық және халықаралық біріздендіру электрондық деректер алмасу форматтары
Ескерту – [16] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған	

Зерттеу барысында Қазақстанда XBRL форматын одан әрі енгізудің келесі алғышарттары анықталды. Біріншіден, ҚР Ұлттық Банкінің XBRL таксономиясының әмбебаптығы және оны несиелік ұйымдар, содан кейін басқа экономикалық субъектілер пайдалану мүмкіндігі. Қолданылатын таксономия халықаралық форматтағы таксономияларға сәйкес есеп беруге мүмкіндік береді

Екіншіден, ҚЕХС мысалында XBRL форматында есептілікті қалыптастыру үшін сыналған бағдарламалық кешеннің болуы және оны басқа бақылаудағы ұйымдардың (соның ішінде банктердің) пайдалану мүмкіндігі. XBRL форматында есеп беру үшін олар 2025 жылға дейін ҚР Ұлттық Банкінің ұсынған деректер түрлендіргішін ақысыз пайдалана алады.

Авторлардың пікірінше, Қазақстан Республикасы ұйымдарының қаржылық жағдайы мен қаржылық нәтижелері туралы ақпаратты толық және жылдам талдау мүмкіндіктерін кеңейтуге қаржылық есептілікті дайындау кезінде XBRL тілін енгізу арқылы қол жеткізуге болады. XBRL (eXtensible Business Reporting Language) – қаржылық ақпаратпен алмасуды стандарттауға және жеңілдетуге мүмкіндік беретін белгілеу тілі. Ол деректерді ұсыну стандарттары мен ережелерін анықтайтын таксономияларды қолдануға негізделген.

Шетелдік тәжірибеде XBRL енгізудің әртүрлі тәсілдері бар. Солардың бірішінісі барлық ұйымдардың XBRL тілінде қаржылық есептілікті дайындау негізінде жүзеге асыруы. Бұл тәсіл Есептіліктің құрамы мен құрылымына, оның толықтығы мен қалыптасу кезеңділігіне қатысты бірыңғай талаптарды белгілеуді талап етеді. Осы тәсілді енгізу елеулі инвестицияларды, білікті кадрлардың болуын және мемлекеттің белсенді қатысуын талап етеді. Алайда, Қазақстан Республикасының шындығында бұл тәсілді бюджет қаражатының шектеулеріне байланысты іске асыру қиын болуы мүмкін. Оның орнына, ірі ұйымдар мен экономика секторларынан бастап XBRL-ді біртіндеп енгізу, содан кейін оның міндеттемелерін басқа ұйымдарға кеңейту неғұрлым нақты тәсіл болуы мүмкін. Бұл бастапқы кезеңде қаржылық жүктемені азайтуға және ұйымдарды кезең-кезеңімен жаңа жүйеге бейімдеуге мүмкіндік береді.

Екіншісі, XBRL таксономия ережелері бойынша қаржылық есептілікті қалыптастырудың ерікті жүйесін енгізу. Бұл жағдайда қаржылық жағдай мен қаржылық нәтижелер туралы есептерді ұсынудың қарастырылып отырған форматын ұйымдардың шағын тобы, атап айтқанда, бас компанияларға қатысты көрсетілген форматта есептілікті ұсыну міндеті белгіленген шетелдік капиталы бар қаржылық және қаржылық емес ұйымдар, сондай-ақ шетелдік инвестицияларды тартуға мүдделі және акцияларды қор биржаларында орналастыратын ұйымдар талап етеді.

Үшінші тәсіл, өсіп келе жатқан қағидатты (bottomupapproach) ұстану, онда іскерлік есептіліктің кеңейтілген тілін қолдану қаржылық есептілікті дайындаудың міндетті талабын енгізуден бастап біртіндеп жүзеге асырылуы керек. Қазақстан Республикасының жекелеген ұйымдарына (мысалы, ҚЕХС сәйкес қаржылық есептілікті қалыптастыру міндеті белгіленген ұйымдарға) XBRL тілінде есеп беру және осы тәжірибені басқа ұйымдарға одан әрі біртіндеп таратуға көшу [17]. Бұл тәсілдің артықшылығы-бастапқы кезеңде тиісті білімі мен дағдылары бар мамандарды іздеу, тарту және еңбекақы төлеу шығындарын едәуір төмендету, содан кейін жинақталған тәжірибе мен білімді XBRL таратудың келесі кезеңдерінде қолдану, осылайша қаржылық инвестицияларды үнемдеуді қамтамасыз ету мүмкіндігі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Зерттеу барысында цифрлық технологияларды пайдалану шекаралары үнемі кеңейіп, бизнес пен барлық мүдделі пайдаланушылар топтары арасында ақпарат алмасуды дамыту үшін шексіз мүмкіндіктер береді деген қорытындыға келеді. Экономиканы цифрландыру жағдайында ең алдымен қазіргі заманғы IT-платформаларды енгізу негізінде ақпаратты жылдам әрі жаңа оны сандық форматта қабылдау мүмкіндігі туындайды. XBRL форматы бүгінде жетекші әлемдік елдердің экономикалық субъектілерінің ақпаратты қалыптастыруы мен ашуының негізгі цифрлық стандартының орнын берік орнатты, ал оның одан әрі дамуы экономикалық субъектілердің бизнес - есептілігінің қазіргі заманғы интерактивті цифрлық форматын құру міндетін шешуде сөзсіз болашақ болып табылады.

Қазақстан Республикасында XBRL тілін қолдану деректерді ұсынудың бірыңғай форматын пайдалану құралы бойынша қадағалау органдары мен қадағалаушы ұйымдардың электрондық өзара іс-қимылының жаңа архитектурасы негізінде қаржылық есептіліктің салыстырымдылығын және оны толыққанды талдау мүмкіндігін қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар ұлттық бухгалтерлік есеп пен есептілік жүйелерінің талаптарын халықаралық стандарттармен жақындастыру жөніндегі жұмысты жалғастыруға мүмкіндік береді деп санаймыз. Осы форматты қолдану Еуразиялық экономикалық одақтың даму мақсаттарына да қызмет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Алексеева А. И., Евстафьева Е. М. Информационная прозрачность: подходы к оценке, ключевые характеристики, тренды // Учет. Анализ. Аудит = Accounting. Analysis. Auditing. – 2019. – № 6(6). – Р. 6-23. – DOI: 10.26794/2408–9303–2019– 6–6–6–23.
2. Ермакова Н. А. Современные тенденции развития финансовой отчетности // Учет. Анализ. Аудит. – 2018. – № 5(2). – С. 26-35. – DOI: 10.26794/2408–9303–2018–5–2–26–35.
3. Мухаметзянов Р.З. Развитие финансовой отчетности в условиях цифровизации // Международный бухгалтерский учет. – 2022. – № 25(2). – С. 180-197.
4. Дружиловская Т. Ю., Дружиловская Э. С. Модернизация финансовой отчетности организаций в условиях цифровой экономики // Учет. Анализ. Аудит. – 2019. – № 6(1). – Р. 50-61. – DOI: 10.26794/2408–9303–2019–6–1–50–6111.
5. Сидорова А. С., Супрунова Е. А. XBRL как новый формат раскрытия информации в России // Вестник центра раскрытия информации. – 2020. – № 31. – Р. 20-24.
6. Сухарева Р. А., Трофимова Л. Б., Чайковская Л. А. Стандарт XBRL: перспективы перехода для российских компаний // Journal of Economy and Business. – 2018. – № 4. – Р. 184-188.
7. Полозов А. Б. XBRL – электронный язык МСФО-отчетности // Корпоративная финансовая отчетность. – 2010. – № 4(42). – С. 82-96.
8. About XBRL [Электронды ресурс] // FASB [website]. – n.d. – URL: <https://www.fasb.org/page/pageContent?pageId=xbrl/aboutxbrl.html> (Қарау уақыты: 06.11.2023).
9. XBRL eXtensible Business Reporting Language TADетали [Электронды ресурс] // TAdviser [website]. – 2018. – URL: <https://www.tadviser.ru/index.php> (Қарау уақыты: 06.11.2023).
10. Consolidated financial statements in XBRL format [Электронды ресурс] // PwC [website]. – n.d. – URL: <https://www.pwc.com/si/en/services/assurance-and-audit/consolidated-financial-statements-in-xbrl-format1.html> (Қарау уақыты: 06.11.2023)
11. Калабихина И. Е., Досиков В. С., Волошин Д. А. Внутренние заинтересованные пользователи финансовой и интегрированной отчетности российских компаний // Проблемы рыночной экономики. – 2020. – № 4. – С. 18-27.
12. Морозова Т. В., Сафонова Э. Г., Калачева О. Н. Оценка влияния на таксономию МСФО-отчетности формата XBRL // Азимут научных исследований: экономика и управление. – 2018. – № 2 (23). – С. 237-241.
13. Ахметов К. М. Отчетность в формате XBRL: опыт подготовки // Корпоративная финансовая отчетность. Международные стандарты. – 2021. – № 3. – С. 21-28.
14. Абылгазин А. Д. Стандарт XBRL: перспективы перехода компаний // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2021. – № 4. – С. 184-188.
15. Отчет о научно-исследовательской работе по теме «Объединенная система раскрытия информации на финансовых рынках ЕАЭС, в том числе унификация требований к ее форматам и каналам передачи» [Электронды ресурс] // Евразийская экономическая комиссия [website]. – 2016. – URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/finpol/dofp/finance/nir/reports/> (Қарау уақыты: 06.11.2023).
16. Омарова А. Ж. Отчетность в формате XBRL: сроки внедрения и перспективы развития [Электронды ресурс] // Seminar-go.ru [website]. – URL: <http://seminar-go.ru/materials/ar5/11.pdf> (Қарау уақыты: 06.11.2023).
17. Развитие интегрированной системы сбора и обработки отчетности организаций финансового сектора на основе единого электронного формата [Электронды ресурс] // Евразийская экономическая комиссия [website]. – 2016. – URL: http://www.cbr.ru/sbrfr/xbrl/presentation_021014.pdf (Қарау уақыты: 06.11.2023).

REFERENCES

1. Alekseeva, A. I., & Evstaf'eva, E. M. (2019). Informacionnaya prozrachnost': podhody k ocenke, klyuchevye harakteristiki, trendy. *Uchet. Analiz. Audit*, 6(6), 6-23. <https://doi.org/10.26794/2408-9303-2019-6-6-6-23>
2. Ermakova, N. A. (2018). Sovremennye tendencii razvitiya finansovoj otchetnosti. *Uchet. Analiz. Audit*, 5(2), 26-35. <https://doi.org/10.26794/2408-9303-2018-5-2-26-35>
3. Muhametzyanov, R. Z. (2022). Razvitie finansovoj otchetnosti v usloviyah cifrovizacii. *Mezhdunarodnyj buhgalterskij uchët*, 25(2), 180-197.
4. Druzhilovskaya, T. YU., & Druzhilovskaya, E. S. (2019). Modernizaciya finansovoj otchetnosti organizacij v usloviyah cifrovoj ekonomiki. *Uchet. Analiz. Audit*, 6(1), 50-61. <https://doi.org/10.26794/2408-9303-2019-6-1-50-61>
5. Sidorova, A. S., & Suprunova, E. A. (2020). XBRL kak novyj format raskrytiya informacii v Rossii. *Vestnik centra raskrytiya informacii*, 31, 20-24.
6. Suhareva, R. A., Trofimova, L. B., & CHajkovskaya, L. A. (2018). Standart XBRL: perspektivy perekhoda dlya rossijskikh kompanij. *Journal of Economy and Business*, 4, 184-188.
7. Polozov, A. B. (2010). XBRL – elektronnyj yazyk MSFO-otchetnosti. *Korporativnaya finansovaya otchetnost'*, 4(42), 82-96.
8. About XBRL [Electronic resource]. (n.d.). FASB website. Retrieved November 6, 2023, from <https://www.fasb.org/page/pageContent?pageId=/xbrl/aboutxbrl.html>.
9. XBRL eXtensible Business Reporting Language TADetali [Electronic resource]. (2018). TAdviser website. Retrieved November 6, 2023, from <https://www.tadviser.ru/index.php>.
10. Consolidated financial statements in XBRL format. (n.d.). PwC website. Retrieved November 6, 2023, from <https://www.pwc.com/si/en/services/assurance-and-audit/consolidated-financial-statements-in-xbrl-format1.html>.
11. Kalabihina, I. E., Dosikov, V. S., & Voloshin, D. A. (2020). Vnutrennie zainteresovannye pol'zovateli finansovoj i integrirovannoj otchetnosti rossijskikh kompanij. *Problemy rynochnoj ekonomiki*, 4, 18-27.
12. Morozova, T. V., Safonova, E. G., & Kalacheva, O. N. (2018). Ocenka vliyaniya na taksonomiyu MSFO-otchetnosti formata XBRL. *Azimut nauchnyh issledovanij: ekonomika i upravlenie*, 2(23), 237-241.
13. Ahmetov, K. M. (2021). Otchetnost' v formate XBRL: opyt podgotovki. *Korporativnaya finansovaya otchyotnost'*. *Mezhdunarodnye standarty*, 3, 21-28.
14. Abylgazin, A. D. (2021). Standart XBRL: perspektivy perekhoda kompanij. *Ekonomika i biznes: teoriya i praktika*, 4, 184-188.
15. Otchet o nauchno-issledovatel'skoj rabote po teme «Ob"edinennaya sistema raskrytiya informacii na finansovyh rynkah EAES, v tom chisle unifikaciya trebovanij k ee formatam i kanalam peredachi». (2016). Eurasian economic commission website. Retrieved November 6, 2023, from <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/finpol/dofp/finance/nir/reports/>.
16. Omarova, A. Zh. (n.d.). Otchetnost' v formate XBRL: sroki vnedreniya i perspektivy razvitiya. Seminar-go.ru website. Retrieved November 6, 2023, from <http://seminar-go.ru/materials/ar5/11.pdf>.
17. Razvitie integrirovannoj sistemy sbora i obrabotki otchetnosti organizacij finansovogo sektora na osnove edinogo elektronnoogo formata. (2016). Eurasian economic commission website. Retrieved November 6, 2023, from http://www.cbr.ru/sbrfr/xbrl/presentation_021014.pdf.

IMPROVEMENT OF FINANCIAL REPORTING OF ORGANISATIONS IN THE CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY DEVELOPMENT

Zh. D. Dauletkhanova^{1*}, K. S. Alpysbayev², A. Bazylzhanova³

¹A.K. Kusainov Eurasian Humanities Institute, Astana, Republic of Kazakhstan

²International University of Information Technologies, Almaty, Republic of Kazakhstan

³NJSC «Kokshetau Shogan Ualikhanov University», Kokshetau, Republic of Kazakhstan

---

ABSTRACT

The purpose of the study is to investigate the current trends in the development of financial reporting of entities in the context of digitalisation of the economy both at the domestic and global level. The prospects of using XBRL (eXtensible Business Reporting Language) as the main digital format for presenting business reporting were analysed.

Methodology. In the work on this article were applied such scientific methods as analysis, collection and processing of primary data, statistical observation and comparison, comparative methods.

Originality / value of the study - The study is of value and originality in the context of formation and presentation of financial statements in the Republic of Kazakhstan. The author's approach to this process is unique and has the potential to improve the efficiency and transparency of financial reporting in the country.

Results of the study - The results of the study provide valuable information that can be used by various financial market stakeholders, namely national financial regulators in making decisions to develop and improve policies and regulations; to help investors make informed investment decisions; international financial market participants, forecasting currency fluctuations and making strategic decisions; professional associations.

Keywords: unified data format; electronic document flow; data analytics; reporting forms; economic entity.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Ж. Д. Даулетханова^{1*}, К. С. Алпысбаев², А. С. Базылжанова³

¹Евразийский Гуманитарный институт имени А. Кусаинова, Астана, Республика Казахстан

²Международный университет информационных технологий, Алматы, Республика Казахстан

³НАО «Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова», Кокшетау, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования заключается в исследовании текущих тенденций развития финансовой отчетности субъектов в условиях цифровизации экономики как на отечественном, так и на мировом уровне. Проведен анализ перспектив использования XBRL (eXtensible Business Reporting Language) в качестве основного цифрового формата для представления бизнес-отчетности.

Методология. В работе над данной статьей были применены такие научные методы, как анализ, сбор и обработка первичных данных, статистическое наблюдение и сопоставление, сравнительные методы.

Оригинальность / ценность исследования – Исследование представляет ценность и оригинальность в контексте формирования и представления финансовой отчетности в Республике Казахстан. Авторский подход к этому процессу является уникальным и имеет потенциал для улучшения эффективности и прозрачности финансовой отчетности в стране.

Результаты исследования – результаты исследования представляют собой ценную информацию, которая может быть использована различными заинтересованными участниками финансового рынка,

а именно национальным финансовым регуляторам в принятии решений по разработке и улучшению политики и нормативных актов; помочь инвесторам принимать осознанные инвестиционные решения; участникам международного финансового рынка, прогнозирования валютных колебаний и принятия стратегических решений; профессиональным ассоциациям.

Ключевые слова: унифицированный формат данных; электронный документооборот; аналитика данных; формы отчетности; экономический субъект.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ

Дәулетханова Жанар Дәулетханқызы – «Қаржы» профілі бойынша докторы, А. Құсайынов атындағы Еуразия Гуманитарлық Институты, Астана, Қазақстан Республикасы, e-mail: Zhanar021@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2905-5123>*

Алпысбаев Қайсар Серікұлы – экономика ғылымдарының кандидаты, Халықаралық ақпарат-тық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, e-mail: kaisaralp@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-3349-701X>.

Базылжанова Айнура Султанбековна – экономика магистры, лектор Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті Коммерциялық емес акционерлік қоғамы, Көкшетау, Қазақстан Республикасы, e-mail: aina_2381@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0110-447X>.